
ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻՐԱՆՈՒՇ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի
ավագ գիտաշխատող, Բ.Գ.Թ., դոցենտ
sitanush71@icloud.com

ՀՏԴ 821.19.0

ՑԱՎ, ՈՐ ՈՒԶՈՒՄ Է ԽՈՍԵԼ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Լևոն Խեչոյան, տոհմի սրբազան առասպել, մեկնության և օտարումի փիլիսոփայություն, խոնարհ հերոսներ:

Ключевые слова и выражения: Левон Хечоян, священная легенда о роде, философия одиночества и отчуждения, покорные герои.

Key words and expressions: Levon Khechoyan, sacred legend of ancestry, philosophy of loneliness and alienation, resigned heroes.

Վաղուց արդեն Լևոն Խեչոյանի գրականությունն իր յուրօրինակ երանգով ու իմաստային ներքին ազդակների բարդ համադրությամբ մի յուրահատուկ էջ է կազմավորում ժամանակակից հայ արձակի համաբնագրում:

Խեչոյանի մասին շատ են գրել. նրա գեղարվեստական ստեղծագործությունը արժևորել են ամենատարբեր դիտանկյուններից, սակայն մի չավարտվող գայթակղություն կրկին ու կրկին ստիպում է անդրադառնալ նրա գրին, առնչվել դրա մեջ ապրող տաք լույսին ու գոյության սրբազան սարսուռներին:

Կերպարային բազմաշերտությամբ, մարդու հոգեկան աշխարհի թաքուն, անտեսանելի կողմերի նուրբ ու խորքային դիտումների, մարդու շուրջը ստեղծված ու նրա ճակատագիրն ուղղորդող անտեսանելի Բանականության պարտադրող ներկայությամբ են ձևավորում Խեչոյանի պատմվածքների սյուժեները, որոնք խորացնում-ամբողջացնում են այն էական միտումները, որ բնորոշ են ժամանակակից հայ արձակի զարգացման ընթացքին:

Գրողի հայացքը փնտրում ու գտնում է կյանքի սովորական, «փոքր» ողբերգությունները, մարդկային բնավորությունների արտասովորությունն ու ողբերգական ճեղքվածքները, նրանց կենսագրությունների խորքերում պահ տված թաքուն-անասելին, որ երբեմն տազնապ ու սպասում, երբեմն

ծանրագույն դրամատիզմ ու հանկարծահաս աղետ են կանխագուշակում՝ առանց երկար-բարակ նախապատրաստության, առանց ներածականների «ներխուժելով» պլոժե: Նրա պատմվածքները փոքրածավալ են՝ երեքից հինգ էջ, խիտ ու հավաքական այնքան, որ շատ հաճախ դրանք նույնիսկ կամ էտյուդ են անվանում: Այսպես ընթերցողն է գնահատում, այնինչ Խեչոյանը հետաքրքիր մեկնաբանություն ունի առհասարակ Գրի ծնունդի, ինքնահաղթահարման ճանապարհի ու իրեն ստեղծողից օտարվելու ինքնակա գոյությամբ ապրելու մասին. «Գրելուց առաջ երբեք չեմ մտածում՝ պատմվածքը կարճ, թե՞ երկար է լինելու: Իմ ստեղծագործական միտքն է այդպիսին, ինքն է ընտրում ճանապարհը, նույնիսկ կարելի է ասել՝ ստեղծագործական ամբողջ գործընթացը ուշաթափության նման է, մեկ էլ վերջում վայրի մեղրի պես դառը և քաղցր մի նստվածք է մնացել»¹:

Ստեղծագործական որոնումների դժվար ճանապարհին գրողը տեսնում է հարաբերություններ երևույթների մեջ, որոնք, թվում է, չեն տրվում բանականությանը և կապակցելի չեն տրամաբանական և ոչ մի հանգրվանում: Այդ արտասովոր աշխարհընկալման մեջ շատ են շանթահարող անակնկալները, նախախնամության աղետալի ներկայության նշաններն ու աստծո անբարեհաճությունը, այնքան շատ, որ երբեմն մարդու ապրելու ճիգը հասցնում են անորոշ վարանքի ու թանձր երկմտության, երբեմն անընդհատ մաքառումի անիմաստ վատնումից մնացած անխուսափելի տագնապի ու դատարկության: Բայց աշխարհաճանաչողության այս էմոցիոնալ պատկերին զուգահեռվում է պատումի միջուկը պահող դատողական ճշմարտությունը, ու գրողի ներսույզ կռահումներն ու դատումները ստեղծում են գիտակցության ու զգացմունքի միասնության մեջ այնքան կատարյալ աշխարհի պատկերը:

Խեչոյանի փոքր կտավի արձակ գործերի պլոժեն առաջին հայացքից պարզ է, առանց արհեստական հնարանքների, առանց երևակայական ու մտացածին դրվագներով տպավորություն ստեղծելու գրողական ճիգի: Ուրիշ խնդիր է, որ Խեչոյանի պլոժեներին միշտ, կամ գրեթե միշտ ուղեկցում է ծանր ու մոգական մի գիտակցություն, անտեսանելիի չանվանվող մի ներկայություն որի ներկայությամբ ոչ երազն է երազի նման, ոչ էլ մեղքն է քավության տարածք որոնում:

Զարմանալի մի նրբանկատությամբ Խեչոյանի գրականության ժամանակը «ներհյուսում է» միֆականն ու միստիկականը, սակայն այն ո՛չ միֆական է, ո՛չ միստիկական այդ ժամանակն իջեցված է մինչև մեն-միակ

¹ Հարցազրույց Ժաննա Կույավայի հետ, Литакцент, 13/01/2014, թարգմ.՝ Նարե Աթոյանի ֆեյսբուքյան էջից:

կյանք, մարդկային մի ճակատագիր, որ մասնատված է բազմաթիվ հատվածների, որ հյուսում է բազում անկումներից, մեծ ու փոքր ողբերգություններից: Մարդկային ճակատագիրը,- ահա Գրի հիմնական տեքստը, ու նրան ուղեկցող զգացողությունը, թե այդ ճակատագրին նայող, ճակատագրից խռով Աստծո սիրտը չի փափկեցնում ոչ մի աղերսանք, չի հուզում ոչ մի տքնանք: Ի սկզբանե դատապարտության. ներսի մերկ-անսահման մենակ լինելու զգացողության այս ներքին մեխանիկան ոչ միայն ձևավորում է սյուժեն, ցավի շարժման հետագծով մարդկային կենսագրությունների պատմությունը լրումի հասցնում, այլ նաև երբեմն շատ նրբորեն, երբեմն հատու, կոշտ, անաստված դաժանությամբ ծնում է ու կործանում, գտնում ու կորցնում կյանքի անհամար հնարավորություններն ու սպանում խոստումները՝ գոյության դատարկ վիճի լցնելու ցավագին հարցումներով. ինչո՞ւ, ինչի՞ համար է այսպես: Մնում է միայն ցավի անսահման զգացողությունը, որ ուզում է խոսել: Յավը, որի մասին խոսում է գրողը:

Խեչոյանը գրականություն է ստեղծում դժվարությամբ ձեռք բերած իր կենսափորձով՝ պաթոսը, կեղծիքն ու շինծու գեղարվեստականությունը բացառելով այնքան, որ ընթերցողին անվերապահ հավատ է ներշնչում իր կենսափորձի ու գրի ազնվության մարդկային ցավը կիսելու իր կարողության նկատմամբ:

«Եվ խելագարության եզրին ապրած իմ կյանքը, անքուն գիշերների տքնանքը չի եղել դափնեպսակին հասնելու ձգտում, որովհետև ճշմարիտ է՝ քիչ հեղինակություն ունենալ արժանիորեն, քան թե մեծ փառք՝ առանց իրավունքի: Նրա իմաստության մեջ ապավինել եմ լույսին ու գրականությանը: Ու գրասեղանի առաջ իմ հաճախագարկ տենդի ժամանակ տեսնում ու ճանաչում էի նրան, իսկ նա առաջնորդում էր ինձ»², - գրում է Խեչոյանը, ապա մի այլ առիթով հավելում, թե՝ «... (նաև) հասկանում եմ, որ մարդկային միտքը մոռացվում է իրար ետևից, քիչ առաջվա ինչ-որ բանի պատմությունը ենթակա է ինքնառնչնչացման: Ինձ վիճակված է կորչել ինձ արարողի մեջ: Ներքին՝ երրորդ աչքի տեսողությամբ պետք է ճանաչել մարդկային կյանքի ակնթարթային տևողությունը և նրա էության հավերժական լինելը և նրանց մեջ որոնել զգացական խորությունը, որը դուրս է գիտակցական աշխարհից, սակայն գիտենալով, որ միշտ առաջին

² Լ. Խեչոյան, «Ճառ՝ արտասանված ՀՀ պետական գրական մրցանակ ստանալու առիթով», 2000թ.:

ընկալման սկիզբը հեշտ է կողմնորոշվում հնարավորին և ներկային որոնելիս»³:

Խեչոյանի հերոսները շատ հաճախ մենակ են, իրենց՝ «տաքօրինակ» տեսակի համար օտարն ու օտարացածը, համայնքից դուրս քշվածն ու շարունակական անկումների ու ողբերգությունների մեջ մեռնող-չավարտվողը: Նրանք նաև սովորաբար տխուր են: «Ինչո՞ւ են տխուր: Ինձ նման են, թե՛ ես ուրախ մարդ եմ: Մարդը տխուր է: Էլի մենք անընդհատ ձևացնում ենք, թե այդպես չէ, բայց տխուր է: Եթե մարդը կա, մարդու համար բանտն էլ են սարքել: Եթե բանտ կա, մահն էլ կա: Մենք անընդհատ այդ բանների շրջապատյալի մեջ ենք, փախչում ենք անընդհատ՝ ձևացնելով, թե լավ է ամեն ինչ, գեղեցիկ է: Նմա՞ն եմ իմ հերոսներին: Անպայման նման եմ: Անգամ իմ հերոսուհի կերպարների եմ նման: Այդպես է, գրողը սեռ չունի, չի ունենում: Յուրաքանչյուր գրողի կեսը կին է, կեսը տղամարդ»⁴, - Խեչոյանի այս դատողությունները բացահայտում են իր հերոսների հետ ունեցած հոգեբանական ընդհանրությունը, նաև տիեզերական այն տխրությունն ու անփարատ թախիծը, որ նշանակիչ ու առանձնահատուկ են դարձնում Խեչոյանի գրական աշխարհը:

Ցավ, բաժանում, երազաթափ ճակատագրեր, մահվան սարսափ, լռակյաց, ինքնամփոփ, փակ հերոսներ, որոնց հետ հարաբերվելը՝ գրեթե անհնարին, ծանր, դժվար շրջանակ է ձևավորում ու խոր ապրումակցություն առաջացնում նրանց կյանք ներխուժած բնական ու հրահրված աղետների ու դժբախտությունների նկատմամբ:

Մարդկային ողբերգություններն էլ կյանքի առեղծվածի նման են. խոսել, բացատրել նրանց խորքը դաժանորեն անհասանելի է, բառին, խոսքին, երբեմն անգամ բանականությանը չտրվող: Ծանր, բայց հենց դրանց ներսին առնչվելու սրբազան սարսուռն է բացում Խեչոյանի աշխարհայացքի խորությունը, աշխարհն ու մարդուն «անսպասելի» ներկայությամբ ճանաչելու նրա բացառիկ կարողությունը: «Ոչ մի ստեղծագործություն մինչև վերջ քոնը չէ, անընդհատ փախչում է, ինքը անընդհատ հեռանում է քեզանից, անընդհատ կասկածը մեծանում է քո ուժերի նկատմամբ, անանձնական վախ է... Ստեղծագործելը նաև եկեղեցու դռանը տերտերին բարև տալու պես է, օրհնությունը ստանում ես, սակայն թերահավատություն է մտնում մեջդ, որովհետև խորամանկություն էիր նկատել ժպտացող շուրթերին ... Եթե նկատել եք՝ սրբավայրերը միշտ էլ

³ Լ. Խեչոյան, «Փուշը, հայր, փուշը», Երևան, 2011, էջ 343:

⁴ Հարցազրույց Ժաննա Կույավայի հետ, Литакцент, 13,01,2014, թարգմ.՝ Նարե Աթոյանի ֆեյսբուքյան էջից:

ընդերքից բխող կաթնաղբյուրների վրա են կառուցում, ուրեմն խորհուրդը գրողի ներսի մեջ է»⁵, - Գրի ինքնաստեղծումի ու գրողական տքնանքի ծանրագույն մաքառումն այսպես է բանաձևում Խեչոյանը՝ ում համար ամեն բառի ընտրությունը ծանր փորձություն է այնքան, ասես դրանից է կախված իր, սեփական կյանքը:

Գրողը՝ քչախոս, լռակյաց, երբեմն ջղաձիգ, անվերջորեն մի հատիկ բառի համար կռիվ տվող, փնտրում է այդ դժվար հանդիպումն ու իր լուրջան մեջ խոսում ամենակարևորի մասին:

«Միրի մարդուն» պատվիրանն այնքան խորն է նստած նրա գրականության մեջ, որ Խեչոյանը քրմեր ու մարգարեներ չի վկայակոչում նշանների ու նշանակների մեջ երևացող Աստծուն ու չերևացող մեղքը իրարից զանազանելու համար: Միրելու պատվիրանն իր խորքային հղումի մեջ բացում է մեկ այլ ճշմարտություն. մարդու խեղճ, ջարդված, արատներով ու ցավերով ճեղքված կյանքն օրինակ է այն բանի, որ առանց սեփական անձի նկատմամբ սիրո անհնար է սերը դեպի մերձավորը, որ ինքնատեղությունը, եսի խեղճությունը նույնանում են սարսափելի մենակությանն ու հուսահատությանը, կամ փոխվում հիվանդ, անձնակենտրոն եսասիրության:

Կյանքում գեղեցիկի ու անօգնական, խեղճ եսասիրության հանդիպման դիլեմայի մեջ է «Զանգը» պատմվածքի գաղափարը: Դեպքերը սկսվում են հանկարծակի, անակնկալ ու առանց նախապատմության. դրաման ծանր է, նկարագրության չտրվող. գեղեցկուհի Նվարդի մահը անհեթեթ ու անիմաստ մի դիպվածից: Խեչոյանն այնքան ծանր է գրում, ասես փորագրում է բառը բառի ետևից՝ խորը, անվրեպ, ցավի ներկայությունը խորքում:

Սկզբում անձրևը թույլ էր, անվտանգ ու սովորական, հետո քիչ-քիչ մեծացավ ու ջրհեղեղ դարձավ: Ջրհեղեղ, որ սպանեց Նվարդի «արծաթահունչ կերպարը»: «Նա բարձրակրունկ կոշիկները բռնել էր ձեռքում ու կանգնել էր տաք անձրևի տակ, կարկամած՝ ոչ օգնություն էր կանչում, ոչ էլ լաց էր լինում»: Դեռատի աղջնակի գոյության տաք լույսին հանդիման այնքան անհեթեթ, այնքան ծիծաղելի էր մահվան ներկայությունը, որ անգամ այն պահին, երբ ջուրը քշեց, տարավ պատերազմի հերոս Հայրոյի զույգ դնովի երկու ոտքերը, երբ ջուրը շիվարած գյուղի աչքի առաջ բռպե-բռպե մեծանում, ահռելի հեղեղ էր դառնում, Նվարդը չէր հավատում մահվանը, սարսափելի տեսարանին ակնատես

⁵ Նույն հարցազրույցը:

գյուղն էլ չէր հավատում նրա մահվանը, ու գյուղում «մեզանից ամեն մեկը հավատացած էր, թե դեռ կարող էր փրկել ռուսաց լեզվի ուսուցչուհուն»:

Արագ զարգացող դեպքերը դնում են սահմանային իրավիճակը՝ լարված, ահագնացող, որ սովորական են դարձնում մարդու՝ «մահվան առաջ չնահանջելու» կամ թե մահը չգիտակցելու պատմությունը: Մեկ ժամ առաջ ո՞վ կհավատար Նվարդի՝ մահվանը այդքան մոտ լինելու իրողությունը:

Խեչոյանի փոքր պատմվածքները ծանր խոստովանանք են մարդու ճակատագրի մասին, որ հայտնվել է կյանքի ու երազանքի սահմանին ու հանկարծ հասկացել, որ մոլորված է ոչ այնքան կյանքի հանդեպ, որքան որ երազանքի, որ ուզում էր դարձնել իր միակ կյանքը: Բայց անանուն ինչ-որ նշան, աղետալի ինչ-որ փորձություն ծանրանում է մարդկային այնքան սովորական երազանքի վրա՝ իրենից հետո թողնելով ցավի ու անարդարության բեկորները խզբզված մի կենսագրության պատմության: Խեչոյանը տեսնում է, վկայում իրականությունը գիտի, թե ինչպես ոչնչացնի մարդուն, ու դրա համար ավելի նրբին ու ծանր միջոցներ է գտնում, քան մահը: Իսկ եթե մահն է վերջին ապաստանը՝ գալիս է անպատեհ, անձայն, անհեթեթության չափ անիմաստ ու անսպասելի: Հատո՛ւ, ծա՛նր, ցավեցնո՛ղ,- գրողն այսպես է լուծում փոքր կտավի իր արձակ գործերի գաղափարը՝ այդ անհեթեթության մեջ հակադարձելով տիեզերքի կատարյալ կարգավորվածության ու օրինաչափության ինտելեկտուալ-փիլիսոփայական օրինաչափությունը:

Մի թե այսքան մոտ են ապրում կյանքն ու մահը, մի՞թե այսքան անիմաստ ու անհեթեթ՝ մահը կարող է սպանել գոյության տաք թրթիռը, լույսի պես գեղեցիկ աղջնակին:

Նվարդին սիրահարված էին գյուղի բոլոր տղամարդիկ, ու նրան ճանաչած օրվանից, իրենց անօգնական, հիվանդ երազներում ամեն անգամ այնքան հեշտ էր Նվարդին ունենալը, Նվարդին, ով «մուգ գույնի շրթներկ էր օգտագործում, խոսելիս խարտյաշ մազերը գլխի թեթն թափահարումով զցում էր ետ ու այտի վրա փոսիկ էր առաջանում», ով անցնում էր գյուղի փողոցով, ու թվում էր, թե արծաթ գանգակ է նվագում:

Հիմա էլ նրանից ամեն մեկին թվում էր, թե ինքը դեռ կհասցնի փրկել «արծաթահունչ» այս հրեշտակին: Իսկ իրականում չկար, չգտնվեց մեկն այս գյուղում, որ ազատվեր եսասիրության ու վախի մղձավանջից ու փրկեր գեղեցկությունը կատաղի տարերքի ճիրաններից. «Նվարդը նստեց, պատից կախ ոտքերն արդեն դեղին ջրերին էին հասնում: Բոբիկ ոտքերին հագավ կոշիկները, նորից հանեց, սկսեց գուլպաները հագնել ու նոր կոշիկները»: Բառեր չկան չոր, անաստված դրամա է, որի ներսում ժամանակը չափվում է այլ միավորով՝ խիտ, սեղմված պատկերին հաղորդելով իմաստային ու

գեղագիտական բացառիկ ուժ: Մարդն է՝ մենակ, աստծուց ու մարդկանցից լքված՝ անաստված տարերքի դեմ, ապա նրա լուռ-չգիտակցված հաշտությունը հեռանալու անհրաժեշտության, ապա պարտությունը մահվան անխուսափելիության առաջ:

... Նվարդին գտան չորս օր հետո, երբ ջրերը քաշվեցին: Հետո ծնողները շքեղ մեքենայով քաղաք տարան հոգուց դատարկված նրա արծաթահունչ մարմինն ու անձայն, վշտից մոխրացած՝ հողին հանձնեցին իրենց միուճարին::

Տիղմից հանեցին ու քիվից կախեցին դպրոցի՝ լեզվակը կտրած գանգը: Գյուղը սկսեց ապրել իր հին կյանքով: Միայն թե ամեն գիշեր գյուղի վրա, չգիտես որտեղից, տաք թրթռում էր արծաթահունչ գանգի լացը, ու նրա ձայնից արթնացած մարդիկ լսում էին երկիրը թողնող հրեշտակների՝ արդեն ծանոթ դարձած թևաբախությունը:

Ահա այսպես, երբ գրողի ամենակարևոր ասելիքը չի տրվում բանականությանը, նա մտքի ուժով ճեղքում է բանականության ժամանակն ու առնչվում ենթագիտակցության խորքերին: Այս իմաստով աշխարհայեցողության նրա սկիզբն անմիջականորեն առնչվում է ենթագիտակցականի, տոհմի սրբազան առասպելի, ծեսի ու արքեսիպի (կոլեկտիվ անգիտակցականի) վերապրումների հետ: Խեչոյանի ներկայացրած գեղարվեստական իրականությունը չունի որոշակիացված ժամանակահատված, այն մշտական ընթացքի մեջ է, ու թեև սկսվել է անցյալի հեռուներում, ընթերցողին պահում է անվերջ ներկայի ժամանակում: Խեչոյանի գրականության կենտրոնը. բոլոր միջերից ու բնագանցությունից դուրս, մարդն է, նրա ներսի աշխարհը, նրա «փոքր» ժամանակը, որ ստեղծվում է անկումների ու հարության անընդհատ կրկնվող պատկերներից, որ ամենակարճ ճանապարհն է Աստծուն առնչվելու, տիեզերական մեծ շրջապտույտը մարդու ներսում «բռնելու», ճանաչելու համար: Աշխարհին առնչվելու հոգեբանական, փիլիսոփայական այս հանձնառության խորքում գրողը պատումը, ենթագիտակցության հոսքը բանական աշխարհընկալման այնպիսի աստիճանի է հասցնում, որ կյանքի ծեսի, գոթական պերճանքից անդին բացում է սահմանային իրավիճակն ու ցույց տալիս, թե անվերջ անկումների ու արարատների մեջ ինչպես է «բացվում» մարդը մարդու մեջ ու թե ինչպես կարելի է անցնել «երկրային դժոխքի ոլորաններով ու անեղծ մնալ»: Խեչոյանի հերոսը համայնքից չանջատված մարդն է համայնքը ներում է անկյալությունը, արատը բայց ճանաչում է մեղքը, հոգեւթության նշանը՝ այլևս դավադիր վրեժխնդրությամբ լարելով դեպքերի զարգացման ներքին դինամիկան՝ մինչև ստեղծված վիճակից միակ հնարավոր պատասխան:

Համայնքի ավանդական մտածողությունը դաժանորեն հետամուտ է ու պարտադրող: Մարդու ու համայնքի կապը դարերի ընթացքում կայունացել է որոշակի ավանդույթներով ու ծիսակարգությամբ: Ծեսը հուսալի ներդաշնակություն է ստեղծում մարդու հոգու ու նրանից դուրս գտնվող անորոշ ու անհասկանալի աշխարհի միջև: Գյուղի հայացքը դառնում է գաղտնագրված մի իրականություն՝ մարդու անապրուստ, անկյանք կյանքը վերահսկելու համար: Մշտապես ներկա, բայց չերևացող այդ իրականությունը խիստ կոլորիտային է՝ իր մեջ ներառած ոչ միայն գյուղացու մտածողությունը, աշխարհատեսությունը, երկխոսություններն ու նիստուկացը, այլև ճակատագրականորեն դաժան ատելությունը, անհանդուրժողականությունը գյուղի՝ ճակատագրորեն խոնարհների, մեղքով նշանակիրների նկատմամբ: Գյուղը կամ սիրում է իր խոնարհներին, կամ ատում՝ սպանելու աստիճան: Գյուղն իրենից վանում, հեռացնում է անիծյալը, գյուղը սպանում է իր միջի օտարը:

Մարդու ողբերգական ճակատագրի ու օտարվածության մասին է «Խոզը» պատմվածքը: Քեռի Մուկուչը, որ չգործած հանցանքի համար բանտ էր ընկել, օրը օրի բանտում սևացնելով, ազատվել, գյուղ էր եկել: «Տեսնո՞ւմ ես, էստեղ վեց օր ու գիշեր պառկել եմ փորիս, որ տղաները մեջքիս եկեղեցի դաջեն», - եղբոր խեղճ ու կրակ տղայի՞ն էր ապրել սովորեցնում, թե՛ կյանքի նկատմամբ իր վախն էր վանում գյուղ նոր ոտք դրած Մուկուչը՝ իբր թե փորձությունն ինչ, փորձանքն ինչ՝ փոքր բաներ են, կգան ու կգնան: Ասում էր՝ տղայի խելճության ու կիսատության մեջ իր կենսագրության ողբերգությունը կրկնելու վտանգը զգալով: Ասում էր՝ արտաքին հերոսության թափանցիկ շղարշի տակ բոլորին օտար լինելու, իր «տարօրինակ» տեսակի ներքին մղձավանջը հաղթահարելու ձգտումով: Բերանո՞վ ես ասում, վեց օր ու գիշեր փորին պառկել էր, որ մեջքին մեծ եկեղեցի դաջեն: Բայց ... Ինչպես կյանքն էր միշտ ծաղրել Մուկուչին, այս անգամ էլ բանտապետն էր որոշել նրա չգործած հանցանքի համար քավության տարածք որոնել: Մեջքին՝ ծոծրակից մինչև գոտկատեղ, մեծ ականջներով խոզ էին դաջել՝ տասը խոճկորներն էլ վրադիր ...

Գրողի գրեթե բոլոր պատմվածքներում կա մի նշան, որ իր ցավեցնող ներկայությամբ ի սկզբանե ապրում է մարդուց անբաժան: Թվում է, թե սոցիալական իրականությունը, սոցիալական ժամանակն՝ իբրև ուղիղ հարցադրում գրեթե բացակայում է Խեչոյանի փոքր կտավի գործերում: Մա, իհարկե, առաջին տպավորությամբ: Խեչոյանի հայացքը շատ խորն է քննում մարդու ճակատագիրը, «փոքր» մարդու ողբերգությունը՝ անապրուստ, անկյանք կյանքի թշվառության զգացողությունն ու այդ նշանի կապը չտեսնելու համար:

Բոլոր ձախորդությունների պատմությունը սկսվում է մի հեռու թշվառությունից, մի անանուն խեղճությունից, մնացած բոլորից տարբեր լինելու ողբերգությունից: Գյուղը, համայքը կրողն է սոցիալական հոգեբանության, սոցիալական հիերարխիայի ու չի թաքցնում վերաբերմունքը ճակատագրով պարտված ու խոնարհ իր հերոսի նկատմամբ:

Զարդված, անլույս ճակատագրեր մի կողմում, ու անաստված անգլություն խեղճ, խոնարհված ճակատագրերի նկատմամբ մյուս եզրում, - հոգեբանական այս դիլեման մի դրամատիկ շրջանակ է գծում Խեչոյանի գրեթե բոլոր պատմություններում:

Հետաքրքիր մի նկատում էլ: Գրողի աշխարհատեսության խորքային բանաձևումներում աստվածաշնչային հղումների մի համապարփակ բնագիր են ձևավորում՝ երբեմն ուղիղ մեկնաբանությամբ, երբեմն թաքնված, այլասացության նուրբ ակնարկներով: Հինկտակարանային մի շերտ կա Խեչոյանի գրականության մեջ, որ հերոսների ճակատագիրը առնչվելով արատին կամ մեղքին, անիծված լինելու ողբերգությունը լուծում է ապաշխարության ճանապարհով: Տոհմի սրբազան առասպելի ու Կտակարանի խոսքի նախաստեղծած կապն է սա, որ դրվագ-դրվագ անցնում է սերնդից սերունդ՝ մեկին տալով մեղքն ու արատը, մյուսին՝ ապաշխարումի ծանրությունը: Այս գաղափարի տրանսֆորմացիան ներքին նուրբ դինամիկա է գծում Խեչոյանի գրեթե բոլոր պատմումներում:

Մուկուչն էլ, թվում է, ծնվել էր ձախորդությունների ու անկումների մի անվերջ ճանապարհ անցնելու համար: Խեղճության մեջ նեղեցին, ուրիշի մեղքը վրան բարդած՝ բանտ ուղարկեցին: Բանտում եկեղեցու փոխարեն մեջքին ահռելի խոզ դաջեցին. «Յոթերորդ օրն իմացվեց բաղնիքում: Տղաները շուրջը կանգնած են, դու մերկ, մեջքիդ նկարը բոլորի աչքի առաջ, ստամոքսս բերանիցս էր դուրս թռչում: Տեսնում ես, չեմ վախենում, ապրում եմ»: Ասի. «Բա ձեռքերդ ինչի՞ են դողում, ճակատիդ էլ քրտինք կա»:

Այսպես գյուղը ողբալի ցավի ու անգույթ անհանդուրժողականության սահման է գծում Մուկուչի ու գյուղում ապրողների, Մուկուչի ու նրան մոռացած Աստծո միջև: Գյուղն, իբրև ընդոծին ու օտար, վաղուց վանել էր իր ծնածին, գյուղն այսօր էլ չիր ներում, չիր ընդունում Մուկուչին. եղբոր տղայի ընկնավոր դառնալը, Դարչոյի՝ մատները ջրաղացքարի տակ թողելն ու կտրելը, մուսուլման փնթի կնոջ մոտ գնալն ու գիշերը հետը անկողին կիսելը, - անընդհատ նրան վերադառնում էր «խոզ» անունով ու օտար լինելու զգացողությամբ: «Խոզը», - վերջին արարը այս պատմության ու ամբոխից պարտվող միայնակ մարդու ողբերգության. «Առավոտյան տեսանք, Մուկուչը, մինչև գոտկատեղը մերկ, ծառից կախվել է ...» : Այլ ճանապարհ չկար, սա էր ցավեցնող ճակատագրից

ազատվելու միակ ճանապարհը: Խեչոյանը խոր նրբանկատությամբ չի տալիս անունը՝ ընդարձակելու վաղուց հեռացած պատմությունների, կյանքի չերևացող մանրամասների ու մեղքն ու Աստծուն իրարից զանազանելու սահմանները: Չի տալիս անունը, բայց Կյա՛նքն է, օ՛րն է, ժամանա՛կը՝ երբեմն խոստումնալից ու շքեղ, երբեմն աներազ ու ցավի սահմանին ծվարած: «... Երբ Աստված ընդունեց Աբելի ընծաները, Կայենն արդեն մտածել էր Աբելի սպանության մասին և անծայրածիր դաշտում իրականացրել էր իր մտահղումը,- մի այլ առիթով գրում է Խեչոյանը,- երբ Աստված նրան հարցրեց. «Ո՛ւր է ոք փոքր եղբայր Աբելը»: Կայենը պատասխանեց. «Չգիտեմ, միթե ես իմ եղբոր պահակն եմ»⁶: Ահա անունը, ահա Գիրը, որ խոսում է ցավի մասին:

Այսպես գրողը պատմում է կյանքի մասին իր պատմություններն ու խիզախում է մնալ մարդկային դառը տառապանքի ու ոգու ծանր լույսի հետ, հավատացած, թե «Մեծ մարդ չի նշանակում միայն հաղթող՝ Աստծո ընտրյալը, մեծ էլ, նաև նրանից խփված, պարտության միջով անցածը: Դե հավատացեք ինձ՝ մեծ է նաև կյանքի դատարկությունը ճանաչած, նոր Աստված ստեղծողը, նաև՝ մոլորյալը ... »:

Ս. Մարգարյան

Ամփոփում

Լևոն Խեչոյանը ժամանակակից հայ արձակի ակնառու ներկայացուցիչներից է: Նրա գրականության մասին շատ է գրվել, այն դիտարկվել է՝ ամենատարբեր տեսանկյուններից: Սակայն մեծ է գայթակղությունը՝ կրկին անդրադառնալ նրա գրական ժառանգությանը, առնչվել նրա տաք լույսին ու ազնիվ ոգորումներին: Հոգվածում անդրադարձել ենք պատահականորեն ընտրված երկու պատմվածքի՝ «Զանգը» և «Խոզը», դրանց մեկնաբանությամբ փորձել ներկայացնել Խեչոյանի փոքր կտավի արձակ գործերի ինչ-ինչ առանձնահատկություններ:

С. Маргарян

Резюме

Левон Хечоян - один из выдающихся представителей современной армянской прозы. О его литературе было написано много: она была

⁶ Հարցազրույց Ժաննա Կույավայի հետ, Литакцент, 13,01,2014, թարգմ.՝ Նարեկ Աթոյանի ֆեյսբուքյան էջից:

рассмотрена с самых разных точек зрения. Однако велико искушение сновассылаться на его литературное наследие, соприкоснуться с его теплым светом и честными художественными стараниями. В статье мы ссылались на его два случайно выбранных коротких рассказов, «Звонок» и «Свинья», и попытались представить некоторые определенные характеристики прозаических работ Хечояна небольшого охвата.

S. Margaryan

Summary

Levon Khechoyan is one of the outstanding representatives of the modern Armenian prose. Much has been written about his literature: it has been reviewed from various perspectives. However, the temptation to refer to his literary heritage again, to relate to his warm light and honest artistic assiduities is great. In the article we have referred to two of his randomly selected short stories, “The call” and “The pig” and have tried to represent some certain characteristics of Khechoyan’s prosaic works of small coverage.